

# ΜΙΑ ΛΕΞΗ ΧΙΛΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Ανδρέας Βαλαδάκης  
Βαρβάκειος Σχολή

Συνεπής με τον τίτλο, δε θα χρησιμοποιήσω εικόνες· μόνο λέξεις.

Στο αναρτημένο στο διαδίκτυο κείμενό του "Λέξεις Ελλήνων Ξένης Καταγωγής" ο Ανδρέας αναπαριστά με το δικό του ιδιαίτερο τρόπο τα σκιρτήματα του ανθρώπινου νου, όταν για πρώτη φορά ο νέος άνθρωπος ψελίζει και γράφει λέξεις. Γράφει ο Ανδρέας:

*"Οι ένα σωρό ΛΕΞΕΙΣ με τις οποίες μεγάλωσε. Μ' αυτές έδωσε όνομα στα μεταξύ τους διαφορετικά κομμάτια του αρχικού του Σύμπαντος, καθένα τους και ένας ήχος διαφορετικός. Μπορούσε έτσι να ξεχωρίζει το κυδώνι από το περγαμόντο, το παπούτσι από το κορδόνι, το γάλα από το φλιτζάνι, τα ζύγια από τον χαρταετό, το πράσινο της μουριάς από το γαλάζιο της θάλασσας.*

*Γρήγορα κατάλαβε ότι στη μεγάλη οικογένεια ανήκαν και ήχοι που περιγράφουν αυτό που κάνεις ή αυτό που σκέφτεσαι. Η «κοιτάζω», η ξεσηκώθηκα, η έφαγα, η κατάλαβα ήταν ένα μεγάλο κομμάτι της οικογένειας,*

*λέξεις κι αυτές όπως η μπουζούκι, η κεφτές, και η ραδιόφωνο.*

*Κι ύστερα η πρώτη Δημοτικού. Καθεμιά από τις λέξεις του δεν ήταν μόνο ΗΧΟΣ, ήταν και μια ΕΙΚΟΝΑ με γράμματα. Μάθαινε να τη διακρίνει στο Αναγνωστικό και σιγά σιγά να την αντιγράφει μόνος του,*

*να την παριστάνει βάζοντας τα γράμματα σε ορισμένη σειρά, στο ντυμένο με κόλλα μπλε τετράδιο Αντιγραφής.*

*Με τα εικοσιτέσσερα της δικής του ελληνικής γλώσσας μπορούσε, κρατώντας το μολύβι με το δεξί, να δίνει μορφή σε καθεμιά από τις λέξεις του. Δεν ήταν και τόσο πολλές, αλλά με τα χρόνια πλήθαιναν, γινόντουσαν εκατοντάδες και χιλιάδες και μπορούσαν να περιγράψουν όχι μόνο τα χειροπιαστά όπως το μανταρίνι, τη βελόνα και τον σπουργίτη αλλά και πράγματα που δεν μπορείς να τα πιάσεις να τα μυρίσεις, να τα δεις. Μπορούσαν να περιγράψουν τη μουσική, το μαϊστράλι, την αυστηρότητα, τη θλίψη και το φθινόπωρο."*

Καθώς στα κείμενά του ο Ανδρέας ξεδιπλώνει το περιεχόμενο λέξεων της Φυσικής, μας αποκαλύπτεται η ιδιαίτερη φροντίδα του γι' αυτή τη πλευρά της Φυσικής. Μας διδάσκει, με σκοπό να διδάξουμε, ότι κάθε τέτοια λέξη μπορεί να δημιουργήσει χίλιες εικόνες, κι ότι αυτή είναι δύναμη των λέξεων. Αλλά και η αδυναμία τους, λόγω της των λανθασμένων συνειρμών που είναι δυνατό να προκαλέσουν.

Επέλεξα ενδεικτικά να μελετήσω πώς στο βιβλίο του "Το Μακρόν Φυσική Προ του Βραχέως Διδάσκω" φωτίζει τη λέξη πεδίο, ίσως από τις πιο σκοτεινές λέξεις της Φυσικής, διότι καθώς ο Ανδρέας μας εξηγεί τον νόημά της συγχρόνως μας δείχνει γιατί διδασκαλία της Φυσικής είναι επίσης μάθημα γλώσσας. Γράφει:

*"Η διδασκαλία της έννοιας "πεδίο" θα μπορούσε να μεθοδευτεί μ' ανάλογο τρόπο. Αφού αναφερθούμε στην παρουσία της λέξης μέσα στη γλώσσα της καθημερινής μας ζωής, σε ένα πρώτο ουσιαστικά βήμα καλούμε το διδασκόμενο να πάρει έμπρακτα μέρος στην ειδική εμπειρία του μαγνήτη με τα σιδηρορινίσματα και τις μικρές μαγνητικές βελόνες. Το επόμενο βήμα είναι ο εμπλουτισμός της εμπειρίας με την ιδέα για μια αλλοίωση του χώρου, καθώς τον προτρέπουμε να "δει" τις άορατες γραμμές, χρησιμοποιώντας το πολύτιμο εκείνο "βλέμμα του νου" που συμβαίνει να διαθέτουν οι άνθρωποι."*

Κατόπιν ο Ανδρέας διατυπώνει τον ορισμό: Πεδίο είναι ο χώρος ο οποίος με κατάλληλες προϋποθέσεις ασκεί δύναμη. Με τα λόγια του:

*"Ο μαγνήτης είναι τώρα αλλού. Ο εκεί χώρος έχει αποκτήσει τη φυσική ιδιότητα να επιβάλλει στα σιδηρορινίσματα να ξαπλώσουν πάνω στις γραμμές του.*

Και:

*...τη δύναμη στο ροδάκινο την ασκεί ο γύρω από τη Γη χώρος, "εξουσιοδοτημένος" από τον πλανήτη μας να ασκεί δυνάμεις· την ασκεί το πεδίο βαρύτητας του πλανήτη Γη.*

Μετά από αυτό μας ξαφνιάζει· μεταμορφώνεται σε μαθητή που προβληματίζεται για ό,τι άκουσε. Γράφει:

*Καθισμένος τόσην ώρα στο θρανίο και παρακολουθώντας όλα αυτά που λέει ο καθηγητής, αισθάνεται πως του είναι δύσκολο να παραδεχτεί ότι ο χώρος ασκεί δυνάμεις. Παύει να ακούει και βυθίζεται στα ερωτήματά του. Τι είναι ο χώρος ώστε να μπορεί να ασκεί δυνάμεις στα ροδάκινα; Τις προάλλες δυσκολευόταν να κατανοήσει πώς ένα άψυχο συνηθισμένο τραπέζι ασκεί δύναμη στηρίξεως στο βιβλίο του. Τώρα, με το χώρο το πράγμα δείχνει ακόμα πιο παράξενο. Το τραπέζι έχει τουλάχιστον κάποια υλική υπόσταση· ενώ ο χώρος;*

Και τότε ο Ανδρέας αναλαμβάνοντας πάλι το ρόλο του δάσκαλου παρουσιάζει μια νέα αντίληψη: "Τη δύναμη δεν την ασκεί ο χώρος. Ο χώρος είναι γεμάτος με κάτι, αυτό το κάτι ασκεί δύναμη και το ονομάζουμε πεδίο." Γράφει:

*Ο Faraday θεώρησε ότι ο χώρος ανάμεσα στα σώματα που αλληλεπιδρούν - βαρυτικά, ηλεκτρικά, μαγνητικά - είναι γεμάτος με κάτι. Ονόμασε αυτό το κάτι "πεδίο" - πεδίο δυνάμεων - και το φαντάστηκε να εξυπηρετεί στο να διαβιβάζεται η δράση από το ένα σώμα στο άλλο.*

Ερεύνησα την ιστορία της λέξης πεδίο. Η ιστορία δικαιώνει τον Ανδρέα. Ο Faraday για να περιγράψει το γεγονός ότι οι δυνάμεις είναι δυνατό να δρουν όχι μόνο κατά μήκος ευθειών αλλά και κατά μήκος καμπυλών, χρησιμοποίησε την καινούργια λέξη πεδίο που είχε διαμορφωθεί ως φιλοσοφική έννοια από τον Kant. Φαίνεται ωστόσο ότι για τον Kant η λέξη πεδίο δεν συνδεόταν με την αφήρημένη έννοια "χώρος" αλλά με χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε υλικά σώματα. Στα Γερμανικά η λέξη πεδίο είναι feld και ετυμολογείται από την αρχαιοελληνική λέξη πέλανος, με παραφθορά της συλλαβής "πελ" σε "φελ". Πέλανος σήμαινε οποιαδήποτε ουσία σε ημίυγρη κατάσταση. Μια τέτοια ουσία έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό να μπορεί να απλώνεται σε μια επίπεδη επιφάνεια, δηλαδή σε ένα πεδίο. Ο Faraday λοιπόν αντιλαμβανόταν την έννοια πεδίο όπως ο Kant και περιέγραψε σχολαστικά την υλικότητά του πεδίου δυνάμεων χρησιμοποιώντας την υλικότητα των δυναμικών γραμμών. Ωστόσο όταν η λέξη feld μεταφράσθηκε κατά γράμμα με την αγγλική λέξη field, ταυτίστηκε με το χώρο στον οποίο είναι δυνατό να εκτελεσθούν διάφορες δραστηριότητες, π.χ. αγροτικές, χωρίς να αποδίδεται στο χώρο οποιαδήποτε υλικότητα. Ομοίως στα Γαλλικά μεταφράσθηκε σε champ που έχει το ίδιο νόημα. Στην ελληνική βιβλιογραφία ήδη στο βιβλίο Επίτομος Φυσική του Γ. Αθανασιάδου (1924) έχει κάνει την εμφάνισή της η λέξη πεδίο.

Όταν ο Ανδρέας λοιπόν ισχυρίζεται ότι "Ο χώρος είναι γεμάτος με κάτι και αυτό το κάτι ασκεί δύναμη" ανακαλύπτει την αρχική αντίληψη του Kant και του Faraday. Δεν είμαι σίγουρος αν ο οδηγείται σ' αυτή την αντίληψή του με το μοναδικό γλωσσικό του ένστικτο ή με τη μοναδική σχολαστικότητά του στη μελέτη της γλώσσας και της ιστορίας της Φυσικής ή και με τα δύο. Πάντως σε κάθε περίπτωση για άλλη μια φορά μας καταπλήσσει.

Αμέσως μετά με αφορμή την λέξη πεδίο, παρουσιάζει την άποψή του σχετικά με τη Φυσική ως γλωσσικό μάθημα. Γράφει λοιπόν:

*"Η διδασκαλία της έννοιας "πεδίο" είναι, πριν απ' όλα, ένα γλωσσικό μάθημα. Το να διδάξουμε σε κάποιον την έννοια "πεδίο" σημαίνει ότι τον μαθαίνουμε να μιλά Φυσική. Η γλώσσα "φυσική" περιέχει βέβαια και λέξεις, η σημασία των οποίων ταυτίζεται απόλυτα με εκείνη που διατηρούν -οι ίδιες αυτές λέξεις- στη γλώσσα της καθημερινής μας ζωής. Δεν σταματάει όμως εκεί. Διαθέτει ένα δικό της συντακτικό, δικά της ρήματα, μια δική της λογική κι ένα σωρό απολύτως δικά της σημασιόμενα. Έχει επίσης υιοθετήσει όλα τα αόρατα παιδιά της Γεωμετρίας (τα σημεία, τις γραμμές, τις επιφάνειες), γεγονός που στη θεωρία του πεδίου είναι ιδιαίτερα αισθητό. Κι έχει ακόμα έναν απρόβλεπτο πλούτο*

*εκφραστικών μέσων συνδυαζόμενο με μία μαθηματικής καταγωγής αυστηρότητα...Και δεν αρκείται σ' αυτό αλλά -όπως συμβαίνει και με τους περισσότερους που μιλούν φυσική-δραπετεύει από την καθημερινότητα, φθάνει στα φυλάκια των συνόρων που τη χωρίζουν από το φαντασιακό και επινοεί μια μικρή ιστορία, με την οποία επιδιώκει να συγκρίνει τη συμπεριφορά μιας πέτρας σε πεδίο βαρύτητας με των άλλων κατάλληλων υποθεμάτων σε ηλεκτρικό και σε μαγνητικό πεδίο. Έχει την πεποίθηση ότι η μέθοδος του "συγκρίνω" προφέρει μεγάλη βοήθεια στο "κατανοώ". Τον ακούμε να διηγείται και στη συνέχεια να μιλάει φυσική και καταφέρνουμε να εντοπίσουμε ομοιότητες και διαφορές στις τρεις ξεχωριστές περιγραφές του.*

Ξεχωρίζω:

*"Κι έχει ακόμα έναν απρόβλεπτο πλούτο εκφραστικών μέσων συνδυαζόμενο με μία μαθηματικής καταγωγής αυστηρότητα..."*

Αυτή η φράση ακούγεται σαν ηχώ της φράσης του Γαλιλαίου: Το βιβλίο της Φύσης είναι γραμμένο στη γλώσσα των μαθηματικών.

Σ' ένα από τα προηγούμενα συνέδρια της Θεσσαλονίκης περπατώντας μαζί με τον Ανδρέα στην προκουαία ισχυρίσθηκα πως καθετί μπορεί να μετρηθεί. Σταμάτησε και με ρώτησε: Ακόμα κι ο έρωτας; Σκέφθηκα λίγο και του απάντησα: Ναι, ακόμα κι ο έρωτας· μετριέται με το χρόνο που ο αγαπημένος ή η αγαπημένη, μετά από το χωρισμό τους, μπορούν να περιμένουν ο ένας τον άλλο. Στο Διεθνές Σύστημα Μονάδων λοιπόν μετριέται σε δευτερόλεπτα. Ωστόσο επειδή συνήθως οι τιμές που παίρνει είναι μεγαλύτερες από μερικά δευτερόλεπτα, χρησιμοποιούμε πολλαπλάσια του δευτερολέπτου. Λέμε "Τον/Την περίμενε έναν ολόκληρο χρόνο" ή "Τον/Την περίμενε μια ζωή". Μου χαμογέλασε. Εκείνη τη φορά τον είχα αιφνιδιάσει εγώ.

Ένα τελευταίο σχόλιο για την ίδια τη γλώσσα του Ανδρέα. Νομίζω πως η ιδιαιτερότητα της γλώσσας του μπορεί να συνοψιστεί με τη φράση: Τα κείμενα του Ανδρέα δύσκολα μπορούν να μεταφραστούν. Μας χάρισε μια γλώσσα ολότελα δική του και δική μας. Όχι μόνο με τις χίλιες εικόνες που δημιουργεί κάθε λέξη του αλλά κυρίως με την αμεσότητα των λέξεων που χρησιμοποιεί. Κι αυτή η αμεσότητά του συχνά μας αιφνιδιάζει.

*"Με τα εικοσιτέσσερα της δικής του ελληνικής γλώσσας μπορούσε, κρατώντας το μολύβι με το δεξί, να δίνει μορφή σε καθεμιά από τις λέξεις του. Δεν ήταν και τόσο πολλές, αλλά με τα χρόνια πλήθαιναν γινόντουσαν εκατοντάδες και χιλιάδες και μπορούσαν να περιγράψουν όχι μόνο τα χειροπιαστά όπως το μανταρίνι, τη βελόνα και τον σπουργίτη αλλά και πράγματα που δεν μπορείς να τα πιάσεις, να τα μυρίσεις, να τα δεις. Μπορούσαν να περιγράψουν τη μουσική, το μαϊστράλι, την αυστηρότητα, τη θλίψη και το φθινόπωρο."*

Και τη μνήμη, θα πρόσθετα εγώ.